

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1877-1942)

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Türk fikir ve ilim hayatının müstesna kişilerindendir. 1877 yılında Antalya'nın Elmalı kazasında doğdu. Babası Numan Efendi, aslen Burdur'un Gölhisar kazası Yazır köyü halkındandır. Numan Efendi, küçük yaşta Yazır köyünden çıkıp Elmalı'ya gelmiş, orada okumuş ve "Şer'îye Mahkemesi" başkâtibi olmuştur. Hamdi Efendi'nin annesi, Elmalı âlimlerinden Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır. İlkokulu ve bugünkü ortaokula denk sayılan Rüşdiye'yi Elmalı'da bitiren Hamdi Efendi, 1892 yılında, dayısı hoca Mustafa Sarılar ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve devrinin âlimlerinden Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'den ders almıştır. İstanbul'daki diğer tanınmış hocaların da derslerine devam ettikten sonra, 1906 yılında "Bayezit dersiâmı" olarak icazet almıştır. 1908'de Antalya Mebusu olmuş ve II. Meşrutiyet'in bu ilk meclisinde, özellikle 1876 "Kanun-i Esâsi"sinin değiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Kız kardeşini arkadaşı ile evlendirir; aynı yıl, 6 ay sonra da arkadaşının ölen ablasının kızı ile evlenir. Planları, eşleri ve çocukları ile büyük bir evde yaşamaktır. Medrese eğitimi sırasında Arapça ve Batı eğitiminin önemini kavrayarak Fransızca da öğrenmiştir. İttihat ve Terakki yöneticilerinin sıkıntı duyacakları bir dönemde yayımlanan dini konulu süreli yayınlardan Sebil-ür Reşad, Beyanü'l-Hak ve Ceride-i İlmiye'de 70'in üzerinde makalesi yayımlanmıştır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın, makaleleri incelendiğinde geniş İslami ve felsefi kültür, araştırma yeteneği, içinde yaşadığı toplumun güncel konularıyla olan yakın ilgisi dikkat çekicidir. 1909 yılında Mülkiye Mektebinde Ahkâm-ı Evkâf ve Arâzî dersleri okutmuş ve yine aynı yıllarda Mekteb-i Kuzâtta "Fıkıh" dersleri vermiştir. Cumhuriyetin ilanı sırasında Mühassısın Medresesi'nde mantık müderrisi idi. İki yıl süre ile Sultan Mehmed Reşad'ın huzurunda verilen derslerde ders muhatabı olarak bulundu. Şer-i Mahkemelerin Adliyyeye bağlanması üzerine bir İslam Akademisi hüviyetinde Bab-ı Meşihatta kurulan Dar'l-Hikmet'l-İslamiye'nin azalığına 4 Ağustos 1918'de atanmış, 2 Nisan 1919'da da başkanlığına getirilmiştir. Teklif üzerine I. Ferid Kabinesinde Evkaf-ı Hümayun Nazırlığına getirilmiş, 4 Mayıs-30 Eylül 1909 arasında Paşa'nın istifasına kadar görevde kalmıştır. 15 Eylül 1919'da Heyet-i Ayan azalığına getirilmiştir. İlmî rütbesi de Süleymaniye Medresesi Müderrisliği'ne getirilmiştir. Cumhuriyetin ilanında Mühassısın Mektebinde mantık müderrisi idi. İnkıaptan sonra Ankara'ya celb ile yapılan mahkeme sonunda idamla yargılandı. Suçu, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükûmeti'nin faaliyetlerine karşı olan Ferit Paşa kabinesinde bakan olmaktı. Savunmasını kendi yaptı ve yargılama sonunda "siyasi şaibelerden beri, nezih bir sima-yı ilm ü irfan olduğu" anlaşıldı ve 40 günlük tutukluluk sona ererek İstanbul'a döndü. Medreseler kaldırılınca evinde inzivaya çekilmiş, ilmî tetkik ve araştırmalarına devam etmiştir. Yirmi yıl kadar devam eden bu yalnızlık devresi, "**Hak Dini Kur'an Dili**" adındaki Türkçe tefsiri hazırlamasına imkân vermiştir. Tefsire başlamadan önce Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın teşviki ile "Büyük İslam Hukuku Kâmusu" ile meşgul bulunuyordu. Bu eserle birkaç yıl meşgul olduktan sonra yarım bırakmış ve tefsiri yazmaya başlamıştır. Âyan üyeliğinin son yıllarında, fıkıh okuttuğu dönemde Batının hukuk esaslarını tanımak için Fransızca eserleri okumaya

başlamıştır. 1922’de Fransızca’dan tercümeyle başladığı Paul Janet ve Gabriel Sealles’in “Histoire de la Philosophie” adlı “felsefe tarihi” kitabını tamamlayarak ilave ettiği önemli bir dibace (ön söz) ve diğer haşiyelerle birlikte “Metalib ve Mezahib” (Sorunlar ve Felsefe Okulları) adıyla 1925’te bastırmıştır. Hamdi Efendi, ayrıca devrinin güzel sanatlarından olan hat ve musiki ile de ilgilenmiştir. Özellikle “Nesih” ve “Sülüs” yazılarda iyi bir hattat idi. Aynı zamanda hâfız olduğu için alaturka musikinin çeşitli makamlarıyla ciddi bir şekilde meşgul olmuştur. Tezhip ve cilt gibi geleneksel sanatlarda da behresi vardı. Tırnakla yazı yazar ve süsleme yapardı. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler de yazmıştır. Hamdi Yazır bir Meşrutiyet mütefekkiri olarak gerek Cumhuriyet’ten önce gerekse Cumhuriyet döneminde dinî, hukuki, sosyal ve felsefi konular üzerinde düşünmüş ve bunların bir kısmına çözümler getirmiştir. Hamdi Efendi’ye göre dindar, yenilikçidir. Ancak yenilik hiçbir zaman devamlılığı ortadan kaldırmamalıdır. Hamdi Efendi sadece bir teorisyen değil, fikir ve inançları uğrunda fiilen mücadele eden bir mücahittir. Dersleri ve tercüme eserlerini Beyanu’l-Hak, Sırat-ı Müstakim ve Sebil-ür Reşad dergilerindeki yazıları tamamlar. Atatürk’ün Elmalılı’ya yazdırdığı tefsir günümüzde de önde gelen İslam âlimleri tarafından da hâlâ en güvenilir tefsir olarak kabul edilmektedir. Atatürk’ün Diyanet İşleri Başkanlığına verdiği talimatı üzerine yazdırıldı. 1925’te Diyanet İşleri Riyaseti Kur’an’ı çağın icaplarına göre yeniden tefsir edebilecek birine görev vermek istemiştir. Bu görev, Atatürk’ün talimatı üzerine Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’a verildi. Atatürk, Şeyh Sait Ayaklanması’nın bastırıldığı, çağdaşlaşma ve modernleşme adına yapılan inkılaplara yönelik itirazların arttığı bir dönemde İslamiyet’in temel kaynağı olan Kur’an’ın yeniden yorumlanmasını istedi. Atatürk yedi madde ile nasıl bir tefsir istediğini ortaya koydu. Bu yedi madde daha sonra Diyanet İşleri Riyaseti ile Elmalılı Hamdi Yazır arasında imzalanan protokole konu. Atatürk, Diyanet’e gönderdiği yazıda özellikle iki maddenin üzerinde duruyordu. Yeni tefsir ‘Ehli Sünnet’ itikadına ve ‘Hanefi’ mezhebinin görüşlerine göre hazırlanacaktı. Diğer bir isteği de ‘ibret ve öğüt mahiyeti taşıyan ayetlerin genişçe izah edilmesi’ idi. Atatürk, hüküm içeren ayetlerin de Türk-İslam geleneği göz önünde bulundurularak yorumlanmasını arzu ediyordu. 1926 yılında Mehmet Akif Ersoy tercüme ile, Elmalılı Hamdi Efendi de yazmakla görevlendirilir. 1000’er lira ücret alacaklardı. 12 yıl süren çalışmalar, Mehmet Akif’in işi bırakması ile Hamdi Yazır’a kalır ve 1934’te geçirdiği kalp krizine rağmen tefsir çalışmasını 1938 yılında tamamlar. Daha sonra ailesi tarafından bu tefsir yeniden bastırılır. Bu yeni baskıda, birkaç makalesi, Anglikan Kilisesine Şeyhülislamlığın cevabı olarak hazırlanan Hz. Muhammed’in Dini başlıklı yazısı da eklenir. Diyanet İşleri Başkanlığının isteğiyle Arapça bir çeviri ile meşgulken bunu tamamlayamaz. Hamdi Efendi, 27 Mayıs 1942’de İstanbul Erenköy’de vefat etmiştir. Minyon bir vücuda sahip, ahlak timsali bir kişi idi. Hocası ile aynı ada sahip olduğundan kendine “Küçük Hamdi Efendi” denmiştir. Biyoloji, tıp, fizik, kimya, matematik ve felsefe konuların çok okuyan bir ilim adamı olarak da tanınmıştır.

Eserleri: 1. Hak Dini Kur’an Dili, son cildi fihrist olmak üzere 9 cilt ve toplam 6433 sayfadır. Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden sağlanan tahsisat ile 12 senede tamamlanmış ve 1935-39 yılları arasında İstanbul’da on bin adet basılmıştır. İki bin takım müellife verilmiş kalanı da dağıtılmıştır. İkinci baskısı yine İstanbul’da aynı kurum tarafından ofset tekniği ile 1960’da, üçüncü baskısı ise sayfa üstlerine sure adı, cüz ve ayet numaraları eklenerek bir yayınevi tarafından 1971’de İstanbul’da basılmıştır. Bu eseri kardeşi Hattat Mahmud Yazır tarafından on iki yıl zarfında nesih, ta’lik ve rik’a ile üç nüsha olarak kaleme alınmış, bir nüsha da Hamdi Topbaş adına yazılmıştır. 2. İrşadü’l-Ahlafe fi Ahkami’l-Evkaf, İstanbul 1930, (Mülkiye Mektebinde okuttu derslerin bir kısmını oluşturur.) 3. Metalib ve Mezahib, İstanbul 1341, Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim üyeleri Paul Janet ve Gabriel Sealles’in 1887’de yayımladıkları “Histoire de la Philosophie” adlı “felsefe tarihi” eserinden dipnotlar eklenerek tercüme edilmiştir. 4. Mantık-ı İstintaci ve İstikrai, İngiliz filozofu Alexandre Bain’in “Logique Deductive et Inductive” adı ile Fransızcaya çevrilmiş eserinden yapılan tercümedir. Süleymaniye Medresesinde ders notu olarak verilmiş ama basılmamıştır. 5.

Kamus-ı Fıkıh (Yarisına yakın kısmı tamamlanmışken Fatih yangınında yok olmuştur.) 6. Hz. Muhammed'in Dini, İstanbul, tarihsiz. 7. Huccetullahi'l-Baliğa Tercemesi, Diyanet İşleri Başkanlığının isteği ile başladığı bu tercüme vefatı nedeniyle tamamlanamamıştır. 8. Usul-i Fıkıh'a ait eseri. 9. Tamamı bir arada yayımlanmamış olmakla birlikte bir divançe oluşturacak kadar şiirleri. 10. Meşrutiyetin ilk yıllarında Beyanü'l-Hak, sonraları Sırat-ı Müstakıym ve Sebil-ür Reşad'da yayımlanmış 70'in üzerinde makalesi. 11. Tefsirindeki mealler bir heyet tarafından gözden geçirilerek müstakil bir eser şeklinde ayrıca yayımlanmıştır.

Berna TÜRKDOĞAN UYSAL

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Arşivi, Diyanet İşleri Başkanlığının yaptığı Kur'an-ı Kerim tefsiri üzerine 26.10.1925 tarihli mukavelename.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, 4-6 Eylül 1991, Elmalı-Antalya, Diyanet Vakfı Yayınları-109, Ankara 1993.

"Fatma Paksüt Dayısı Hamdi Yazır'ı Anlatıyor", **Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu**, Ankara 1993.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/elmalili-muhammed-hamdi-yazir-1877-1942/?pdf=3687> adresinden erişilmiştir